

A szentsír állítása és őrzése egészen a közelmúltig elterjedt volt az egész magyar nyelvterületen, mégis a kutatók nem foglalkoztak vele alaposabban. Néprajzi szakmunkákban csak apróbb utalásokat találunk vele kapcsolatban.¹ Legutóbb Magyarai Márta szentelt a témához méltó tanulmányt, s egy magyar meg egy német nyelvű dolgozatában foglalkozott a szentsírállítás eredetével, kialakulásával és történeti fejlődésével.²

Bálint Sándor a szentsír kialakulását sajátos közép-európai, hazai liturgikus fejleménynek tartja.³ Első hazai nyomait Hartvik, győri püspök Agendájában lelte meg. Véleménye szerint kezdetben a kereszt imadásából és az oltári szentség kitételéből alakulhatott ki. „A szentsír eredetileg csupán keresztből állott. Ezt födték be gyászének kíséretében gyolccsal, sőt miseruhával és stórával. Meghintették szentelt vízzel, és úgy füstölték meg, mint a temetésnél szokás. A drámai hatás fokozására követ is helyeztek rá, lepecsételték, még őrséget is állítottak melléje. Így fejlődött ki a szentsír állítása, amely voltaképpen a jeruzsálemi szentsír utánképzése.”⁴

Krisztus sírjának templomi megjelenítésében bizonyára a Máté és Márk evangéliumában szereplő sír szolgált kiindulóponttúl, előképül. Mellette hatással lehet a jeruzsálemi szentsír, melynek helyén Constantinus császár emeltetett templomot. Azt többször elpusztították a történelem viharos századaiban, de a XI. században elnyerte végleges négyoszög alakú, sátor tetős formáját.⁵

A szentsírok kialakulását és elterjedését a húsvét nagyhetén élő középkori egyházi szertartásrend tette szükségessé.⁶

Ennek a középkori liturgiának szerves részét képezték a nagyhetén bemutatott misztériumdrámák. Véleményünk szerint a ma is élő húsvéti szentsírállítás és őrzés valójában a középkori misztériumjátékok máig fennmaradt, széttöredezett elemei. Említettük, Bálint Sándorra hivatkozva, hogy a szentsír állításának előzménye a feszület kitétele a jelképes sírra. „Ez a szertartás nincs a római misekönyvben, Rómában és a román országokban nem is szokásos.”⁷ Magyarai Márta kutatásaiból tudjuk, hogy a XI. század előtt az oltáriszentséget közimádásra nem tették ki.⁸ Első ízben Milánóban 1556-ban egy kapucinus szerzetes vezette be, s azzal érvelt, hogy Krisztus teste is negyven órán át pihent a sírban.⁹ Következő adatunk szerint Münchenben 1577-ben helyezték el Krisztus sírjára az oltári szentséget. Német területen nagyon hamar el-

terjedt, gyorsan általánossá vált, sőt jelentkezett Ausztriában és Magyarországon is.¹⁰

Dömötör Tekla véleménye szerint a nagypénteken gyakorolt *Deposio crucis* és a húsvéti *Elevatio crucis* fokozatosan a húsvéti liturgikus játékok kiindulási pontjává vált, és a szentsír tiszteléséhez kapcsolódó népi ájtatossági formák kialakulását segítette elő.¹¹

Magyarországon 1580 előtt bizonyára még nem létezett, mivel az akkor megjelent Tulogdi Miklós által szerkesztett szertartáskönyv nem említi. Pár évvel később, 1625-ben Pázmány Péter kiadványában már megtaláljuk.¹²

A magyar középkori egyházművészet egyik remekműve, a garamszentbenedeki Úrkoporsó is a szentsírok nagyheti liturgiában játszott szerepét dokumentálja. Erre az Úrkoporsóra helyezték rá a nagypénteki „csonkamise” után a keresztet, melyet csak húsvét reggelén emeltek fel.¹³ Bálint Sándor véleménye szerint: „Hozzá tartozott még egy meztelen, ágyékkendős Krisztus-carpus, amely máig Garamszentbenedeken maradt. Ennek karjai mozgathatók, ami kétségtelenné teszi, hogy év közben a keresztén függött. Nagypénteken levették, nyilván föl is ravatalozták, utána háromnapos nyugalomra az Úr koporsójába helyezték, eltemették.”¹⁴ Ezt a szobrot századunk elején a szentbenedekiek nagycsütörtök este ravatalra helyezték, azt virágokkal feldíszítették és késő éjszakáig virrasztottak mellette imádkozva meg énekelve. Nagypénteken este a koporsóban hagyott corpust Szent Mihály lovára tették, és a templomban körmenet keretében kísérték a Koháry család sírboltja fölé állított szentsírhoz.¹⁵

A barokk korban felvirágzott a szentsír állításának szokása. A XVII–XVIII. században művészien elkészített szentsírok jelentek meg Erdélyben is. Ennek legszebb emlékeit a felvilágosodás korában kiűzték a templomokból, s később helyettük művészi szempontból értéktelen, giccses alkotások kerültek.¹⁶

A szentsírok állítása mellett már a XV. századból van olyan adatunk, mely azt jelzi, hogy a szentsírok őrzésével káptalani iskolák növendékeit bízták meg. „Az egeri iskola növendékei például az 1490-es években egy forintot kaptak, mert nagyhéten a szent sírt őrizték és zsoltárokat énekeltek.”¹⁷

Több adat arra utal, hogy a díszőrségállás városainkban a kézműves céhes legények kiváltsága volt.¹⁸ Pécsen a XVIII. század elején a nagypénteken szervezett körmenetben a szentsírt is körbehordozták. Azt rendszerint 12 fegyveres, egyenruhás városi hajdú őrizte.¹⁹

A XIX. század második felében a városi templomokban a katonaság szolgáltatta az öröket, más városi és falusi közösségekben pedig

jámbor társulatok látták el ezt a feladatot.²⁰ A két világháború közötti időszakban az alföldi városokban, falvakban tűzoltók, leventék, iskolások és hazatérő katonák őrizték a szentsírt.²¹ Ebben a periódusban a Tiszazugban a szentsírt őrző „római katonákat” szabadságos bakák jelenítették meg.²² Csanádpalotán, egy Szeged mellett fekvő római katolikus faluban a szentsírt őrző fiúkat *Jézuskatonáknak* nevezték. Kalapjukra zöld leveleket tettek, vállukon pedig puskát tartottak.²³ A második világháború előtti években Csépnán, egy alföldi palóc kirajzású faluban, nappal iskoláskorú gyermekek, éjjel pedig tűzoltók őrizték Jézus sírját.²⁴ Debrecen szomszédságában két görög katolikus vallású faluban, Nyíraczádon és Hajdúdorogon egészen napjainkig fennmaradt a szentsírőrzés. Hajdúdorogon a legényeket *Krisztus-katonáknak*, Nyíraczádon pedig *testőröknek* nevezik. Mindkét faluban nagypéntektől a feltámadási szertartásig őrzik a sírt. Hajdúdorogon karddal, Nyíraczádon pedig fapuskával. Nyíraczádon a testőrök barna katonaingben, zöld nadrágban, pulykatollal és nemzetiszín szalaggal díszített sapkában, valamint magas szárú katonacipőben vannak. Ruházatukhoz tartozik egy nemzetiszín szalaggal díszített fekete nyakkendő is. A hajdúdorogi katonák fekete Bocsikai-ruhában állnak őrt, s váltás közben bonyolultabb, előre begyakorolt mozgásokat végeznek.²⁵

Bálint Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy századunk közepén Szegeden a polgárság körében élő szokás volt a szentsír meglátogatása nagypéntek délután és este.²⁶ Niedermüller Péter is jelezte, hogy a Zempléni hegyvidéken található katolikus falvakban szintén elmentek imádkozni a templomban felállított szentsírhoz.²⁷

Órsi Zoltán a Somogy megyei Szulokon katolikus németek körében találta meg a szokást. A templomban nagypénteken díszítették fel a szentsírt, ahová elhelyezték a szentséget. A helybeliek fekete ruhában rendre meglátogatják a szentsírt, mely egészen a feltámadási körmenetig nyitva található.²⁸

Burján István a drávaszögi Vörösmarton találta meg a szentsírt. A faluban katolikus svábok telepedtek be a XVIII. században, és egy szabadtéri kálváriát építettek egy domboldalon. A Kálvária elején egy barlangszerű, szabadtéren található szentsírt készítettek. Azt rendszerint nagypénteken feldíszítik, s szórványosan meglátogatják egészen a feltámadási körmenetig. Általában idősebb asszonyok ékesítik fel a sírt, és halkán imádkoznak mellette.²⁹

Lackovits Emőke a szentsírállításra rábukkant a balatonfelvidéki német falvakban. Szóbeli közlése szerint Pollányban felkeresik a Kálvária elején található szentsírt, és előtte hódolnak.³⁰

Járolí József a szentsírörzést leírta Gyulán is, ahol a magyar és a német templomban is barlangszerű szentsírt állítottak. A magyar plébániatemplomban besorozott regruták a *földészek* jellegzetes ünnepi ruhájában őrizték a barlangszerű szentsírt. Kezükből lándzsát tartottak, míg a *felvezető*nek kardja volt. A legényeket közkölségen étkeztették: sajttal, kenyérrrel és borral látták el. Mikor 1950-ben feloszlatták a földész-társulatot, megszűnt a szokás is.³¹ A német plébániatemplomban az őrzőket az asszonyok élelmezték. A német legények egy vendégfogadóban gyülekeztek, s a negypénteki csonkamisétől egészen a feltámadási körmenetig őrizték a szentsírt. A feltámadási processzióban égő fáklyákat és templomi lobogókat vittek. 1946-ban a német földész-társulat betiltásával egyidőben a gyulai németek közösségében megszűnt a húsvéti szentsírörzés szokása is. A közeli Békésvároson pedig egészen az 1960-as évekig fennmaradt, ahol iskoláskorú gyermekek álltak őrséget.³²

Áttekintve az eddig bemutatott adatokat, összegezeképpen elmondhatjuk, hogy a szentsír állítása és őrzése elterjedt volt a mai Magyarországon. Leírták a Dunántúlon, Felvidéken az Alföldön és a Nyírségben. Feltűnő, hogy a tradicionalizmusáról híres Erdélyben egyetlen kutató sem írta le a szokást. Dolgozatunk további részében saját és diákjaim által végzett terepgyűjtés alapján mutatom be az Erdélyben élő formákat.

2

A szentsír állítására és őrzésére 1982-ben Lackovits Emőke hívta fel figyelmemet. Attól az évtől folyamatosan megvizsgáltam a Háromszéken, Csíkban és a Gyergyóban fellelhető variánsokat.

1992-ben és 1993-ban átfogó gyűjtést végeztünk egész Erdélyben. Néprajz szakos egyetemistáimmal fölkerestük e régió legfontosabb katolikus helységeit, és igyekeztünk élőben, húsvét nagyhetén megfigyelni és leírni a szentsírhoz fűződő elnépiesedett szokáselemeket.

Az Erdélyben talált szokásformák nagyon színes képet nyújtanak. A továbbiakban ezekből a leírásokból mutatunk be pár tipikus példát.

A Szatmárnémeti szomszédságában fekvő Batizon Kádár Andrea rábukkant a szentsír állítására görög katolikus és ortodox vallásúaknál. A települést 1948 előtt csak görög katolikus vallású románok lakták. A második világháborút követő években betiltották a görög katolikus egyház működését, és csak az 1989-et követő változások után engedélyezték újra. Ma a faluban a görög katolikusok és az újabban betelepült ortodox románok felváltva, tehát közösen használják a templomot. Nagypénteken délután az ikonosztáz előtti asztalt fekete gyászleppellel borították be. Arra ráhelyezték a szentsírt, mely valójában egy szikla-

barlangot utánzó, gipszből készült makett corpuszal. A barlang tetején két angyalt ábrázoló gipszszobrocska látható. Környékét cserepes virágokkal díszítették fel. A második világháború előtti években a sírt 12 regruta őrizte felváltva. Napjainkban először a görög katolikusok ékesítik fel a szentsírt, utána következik a körmenet, melynek keretében háromszor körbekerülik a templomot. Utána lebontják Jézus sírját, s azt az ortodoxok építik fel. 1993 nagypéntekén az ortodoxok még díszesebb sírt építettek fel. A szentsír őrzését kétóránként felváltva egészen a nagyszombati feltámadási körmenetig gyakorolták.

A Nagykároly melletti Kaplonyban Páczkán Éva írta le a szokást. Ebben a partiumi faluban nem barlangszerű szentsírt állítanak, hanem egy koporsóba helyezett Jézus-corpus jelképezi.

Az Úrkoporsó környékét cserepes virágokkal ékesítették. Mellette idősebb asszonyok imádkoznak, virrasztanak felváltva. Általában a Rózsafüzér Társulat tagjai alkotják a virrasztókat.

Egy másik partiumi helységben, Tasnádon szintén él a sír állításának gyakorlata. Tasnádon a pap készíti el a kántor segítségével. Jézus sírját egy gipszből készült, barlangszerű makett jelképezi. Nem őrzik állandóan, de idősebb asszonyok nagypénteken és nagyszombaton betérnek imádkozni, virrasztani.

Szamosújváron a szentsírra a ferencesek templomában bukkantunk. Az egyik mellékoltárban a buzgóbb hívek egy barlangszerű sírt állítottak fel. Folyamatosan nem őrzik ebben a kisvárosban sem, de környékét virágokkal díszítik, s a templomba betérő imádkozni vágyó asszonyok mind hoztak egy-egy csokor virágot Jézus sírjához.

Kolozsváron a Szent Mihály templomban szintén élő gyakorlat a szentsír állítása. Hagyományosan a torony alatti mellékoltárban állítják fel a sírt. Környékét virágokkal és zöld hajtásokkal ékesítik, s a ministránsok folyamatosan őrzik nagypénteken és nagyszombaton délután és este egészen a feltámadási körmenetig.

Az aranyosszéki Harasztoson Komáromi Tünde talált rá a szentsír állítására. Ebben a faluban a harangozó állítja fel és díszíti a barlangszerű sírt. Harasztoson a hátsó oltár asztala alatt építik fel évről évre a Jézus sírját jelképező makettet. Elébe tálcát helyeznek, s abba a látogatók pénzt helyeznek.

Marosszéken két faluban. Szentháromságon és Mikházán gyűjtöttük fel a sírral kapcsolatos hagyományokat. Az utóbbi faluban egykor virágzó ferences kolostor működött. 1945 után ide internálták Erdély többi részéről a ferences szerzeteseket. Az utóbbi húsz évben fokozatosan kiöregedtek, elhaltak lakói, s ma szerzetesbarát és plébános nélkül maradt a kolostor meg a falu. Mikházán a szentsírt a jobb oldali mellék-

oltárban állítják fel vallásosabb asszonyok. Környékét cserepes virágokkal díszítik fel, de folyamatosan nem őrzik. A Nyárad menti Szentháromságon a sírt negyecsüörtökön állítják fiatalabb asszonyok az egyháztanácsosok irányításával. A virágokra már az ünnep előtt nagyobb pénzüsszeget gyűjtenek össze. Jézus sírját a mellékkápolnában állítják fel a *Jézus szíve* oltár talapzatánál. A barlangszerű sírban Jézus faszobrát helyezik el, körülötte gyertyákat és cserepes virágokat helyeznek el. Előtte kispárnán feszületet találtunk, mellette pedig kistányért a pénz számára. Szentháromságon a sírt nem őrzik *katonák*, de a gyerekek, legények, fiatal házások és egyháztanácsosok folyamatosan virasztanak, imádkoznak fölötte.

Udvarhelyszéken (Korondon, Farkaslakán és Székelyszentléleken) Jakab Zsuzsa írta le a szokást. A fazekasságáról híres faluban nagypénteken, a szentmise után öregebb asszonyok díszítették fel a sírt. Azt egészen a feltámadási szentmiséig őrzik a *katonák*. A besorozott legények közül egyszerre négy áll őrt Jézus sírja mellett. Ünnepi ruhában, fehér székely harisnyában, csizmában, fehér sapkát viselnek. 1989 előtt csak taplóból készült sapkát hordhattak, kezükben fából készült puskát tartanak. Öregebbek emlékezete szerint régebben a feltámadási körmenet végén a *katonák* nagyokat „durrogattak” fegyvereikkel a feltámadás örömére. Vasárnap a szentmise alatt a főoltárnál állanak.

Farkaslakán egészen 1967-ig élt a szentsír őrzése. Rendszerint ünnepi székely ruhában álltak őrseget a fiúk. A felváltó mindig a falubeli tűzoltóparancsnok volt. Eléggé összetett mozdulatokat végeztek, faláncsaikkal minden mozdulat idején hangosan koppintottak. 1967 után olyan katolikus papok kerültek a faluba, akik nem ismerték ezt a szokást, és nem támogatták a szentsír őrzéséhez kapcsolódó hagyományokat, de a szentsír állítása folyamatosan fennmaradt napjainkig.

Farkaslaka szomszédságában fekvő Székelyszentléleken napjainkban már nem él az őrzés szokása, de egy-egy buzgóbb asszony még mindig feldíszíti a szentsírt. Egészen az utóbbi évekig egy olyan nő végezte, akinek két fia tragikus körülmények között meghalt. Szentléleken habár kimaradt a szervezett őrzés, mégis folyamatosan virasztanak a szentsír mellett idősebb asszonyok, fiatalok, akik nagypénteken és nagyszombaton gyászos, fekete ruhában térnek be a templomba imádkozni.

Háromszéken is elégé elterjedt katolikus templomokban a szentsír állítása. Sepsiszentgyörgyön a város központjában álló katolikus plébániatemplomban az egyik mellékoltárnál állítják fel Jézus sírját. 1918-ig honvédek, 1940–44 között leventék, 1990 után pedig cserkészek őrizték.

Csernátonban a bal oldali portikusban rendezik be a szentsírt. A kis helyiséget fehér lepedőkkel díszítik fel. Egy asztalra virágokat helyeznek, elébe pedig nagypénteken este elhelyezik az Úr koporsóját, benne egy fából készült corpusszal. A falubeli besorozott legények feladata volt mindig a szentsír őrzése a feltámadási körmenetig.

Háromszék régi vásáros központjában, Kézdivásárhelyen a kantai ferences kolostortemplomban szintén az egyik mellékoltárban állítják fel a szentsírt. Itt is egy barlangszerű makettet találtunk, benne egy fából készült corpusszal, előtte feszülettel és persellyel. 1918 előtt a honvédlaktanyából érkeztek őrzők, azt 1940—44 között is felelevenítették. A második világháborút követő évtizedekben évente felállították a szentsírt, de szervezett őrzése elmaradt.

Felső-Háromszék szíkatolikus falvait „szentfődnek” nevezik a protestánsok. Ezekben a helységekben megszakítás nélkül, minden esztendőben feldíszítik a szentsírt. Bélafalván a mellékoltárban állítják fel, s a Rózsafüzér Társulat tagjai felváltva imádkoznak mellette nagypéntektől feltámadásig egy idősebb asszony vezetésével.

Kézdizsentkereszten nagypénteken egy barlangszerű szentsírt ékesítenek fel virágokkal. Az egyik mellékoltár asztala alatt berendezett Jézus-sírt nagypéntektől nagyszombat estig felváltva őrzik iskoláskorú ministráns gyermekek.

Felső-Háromszék leghagyományőrzőbb falujában, Esztelneken a plébániatemplomban is állítanak szentsírt. Azt szintén a ministránsok őrzik. Felső-Esztelneken, a ferences zárdatemplomban minden évben feldíszítik a sírt, de ezt már nem őrzik, csak idősebb asszonyok térnek be nagypénteken és szombaton csendes ájtatosságra.

A székelyföldi szentsírok bemutatását a gyergyói és a csíki változatok bemutatásával zárjuk. A Gyergyói medencében és Csíkban még az utóbbi negyven esztendőben sem tudták kiirtani a mély vallásosságot. A hagyományaihoz ragaszkodó gyergyóiak és csíkiak nagyon sok olyan elemét őrizték meg a népi vallásosságnak, amelyek a katolikus liturgiátörténetnek is fontos dokumentumai lehetnek. Gyergyóalfaluban nagypénteken a bal oldali mellékoltár asztala alatt rendezik be a barlangszerű sírt. A helybeli tűzoltók nagypénteken a csonkamise végén kezdik őrizni Jézus sírját. Egyszerre négy *katona* áll őrt. Az őrséget felváltó *felvezető* rendszerint egy megbecsültebb ember. A Jézus sírját hagyományos ünnepi székely viseletben őrzik. A gyergyóalfalusi változatnak az az érdekessége, hogy fejükön első világháborúból fennmaradt francia katonasisak van.

A szomszédos Gyergyóújfaluban 1940—1944 között, vagyis a „magyar világban” leventék őrizték fapuskával a szentsírt. 1945 után csak

iskoláskorú fiúgyermekek álltak őrséget mellette. Az 1980-as években a hatalom szorítására megszűnt.

Gyergyó vásáros központjában, Gyergyószentmiklóson szintén élt a szentsírörzés. A katonák részt vettek a vasárnap reggel megrendezett határkerülésben is, melynek végén a templom előtti téren díszlövést adtak le.³³

A csíki falvak közül a szentsírállítás és őrzés Csíkszentdomokoson maradt fenn a legarchaikusabb formában. A faluban hagyományosan a bal oldali mellékoltár asztala alatt rendezik be a szentsírt, mely barlangszerű. Az oltár környékét fehér színű leplekkel borítják be. A sírt cserepes virágokkal és edényekben elhelyezett búzahajtásokkal ékesítik fel. Előtte egy feszületen Jézus corpora van, mellette egy perselyt is elhelyeznek. A szentsírt folyamatosan látogatják nagypéntektől feltámadásig asszonyok és férfiak, öregek és fiatalok egyaránt. Megcsókolják a sír előtt található corpus sebeit, és a perselyben pénzt vagy tojást helyeznek el. Csíkszentdomokoson a Jézus sírját katonaságtól leszerelt legények folyamatosan őrzik nagypéntektől nagyszombatig, a feltámadási körmenetig. A sírnál egyszerre két ór áll. Viseletük a hagyományos helybeli székely viselet ünnepi változata. Lárukon kifényesített fekete csizmát viselnek, fehér szűk harisnyát, fehér inget, fekete mellényt, sötétbarna hosszú zekét, fejükön kereszt alakú, fenyőággal feldíszített, fekete báránybőr sapkát találunk, kezükben kétméteres faláncsát tartanak. Az örök felváltását egy *felvezető* végzi el. A váltás bonyolult mozgásokkal történik, ezért rendszerint két héttel előtte megkezdik a begyakorlását. Általában egy fél órát állnak a sír mellett. Pihenés idején az imateremben vannak, ahol kártyázással töltik idejüket. A szombat esti körmenet idején az örök viszik a baldachint és a két gyertyatartót.

Nagyszombat reggel nagy faedényekben, kádakban és csebrekben ők hozzák a vizet a szenteléshez. A papi áldás után a falubelieknek ők osztják szét a megáldott vizet. Nagyszombaton este a feltámadási körmenet után a templomban, mikor a lelkész felmutatja a szentséget, akkor az oltár előtt álló legények térdet hajtanak, s leveszik sapkájukat. „Addig pogányok, római katonák vótak, most megijedtek, s megalázkodnak.” A vasárnapi szentmisén már ők is meggyónhatnak.

A csíkszentdomokosiak a nagyhét végén reális halottjuknak érzik Jézust. Az asszonyok sötét, gyászos ruhában jönnek a templomba, s folyamatosan virrasztanak Jézus sírja mellett. Egy-egy idősebb asszony vezetésével csendben imádkoznak. Rendre a szent sírhoz járulnak, és Jézus sebeit átszellemülve megcsókolják, s mellette pénzt vagy tojást helyeznek el. Az utóbbi négy-öt évben a legények már nem állnak folyamatosan éjjel-nappal őrséget Jézus mellett, csak délután és este.

A szomszédos Csíkszenttamáson szintén archaikus formák élnek. Ott is a bal oldali mellékoltárnál rendezik be a sírt. Szenttamáson is folyamatosan virrasztanak Jézus mellett az idősebb asszonyok. A sír mellett álló örök székely ruhában állnak. Kezükből puska van, míg a felvezetőnek huszárkard található kezében. Mivel a nagyhéten nem harangoznak, „mert azok elmentek Rómába”, a kereplést gyergyói és csíki falvakban az örök végzik.

Csíkrákoson a bal oldali mellékoltáron állítják fel a jelképes sírt. Itt egy szentsírt ábrázoló festett textíliát terítenek az oltár asztalára. Rákoson éjjel-nappal őrzik a sírt. Egyszerre két legény áll mellette őrséget. Székely ruhában vannak, bal karjukon egy csokorra kötött hosszabb piros szalagot viselnek.

Madéfalván a Mária oltárnál állítják fel a sírt. Elébe egy szent sírt ábrázoló festményt helyeznek. Itt is folyamatosan őrzik nagypéntektől feltámadásig. A katonák a hagyományos helyi székely viseletben állnak őrséget. A felvezető előírászerűen csak katonaviselt legény lehet. Idősebb asszonyok a templomban folyamatosan imádkoznak, akik virrasztanak Jézus mellett. Vasárnap reggel a legények részt vesznek a határkerülésben is.

Csíkszentkirályon szintén a mellékoltáron rendezik be a szentsírt. Folyamatosan imádkoznak mellette idősebb asszonyok és fiatalok. A *gárdások* általában a legrátermettebb legényekből állnak. A *felvezető* csak katonaviselt legény lehet. Mozgásaikat nagyon hangosan végzik, s előre begyakorolják. Jézust tényleges halottnak tekintik, ezért a templom környékét a fiatal halottnak szokásos fenyőágakkal díszítik fel. Azokra fehér papírdíszeket kötnek. A legények részt vesznek a szombat esti körmenetben is. Zászlókat, gyertyákat meg a baldachint viszik. Csíkszentkirályon a lelkész olyan faluból származik, ahol a közelmúltban nem élt ez a szokás. Nem tiltja, de nem is szorgalmazza. Ezért évről évre a harangozó szervezi meg, tanítja be a legényeket.

Alcsík egyik legnépesebb falujában, Csíkszentimrén is él a szentsír-őrzés. Itt is a bal oldali mellékoltárnál rendezik be a szentsírt. A barlangszerű sír előtt egy feszületen Jézus-corpust találhatók, mellette persely. A sír mellett idősebb asszonyok nagypénteken és szombaton már délutáni óráktól folyamatosan imádkoznak, virrasztanak. A sírt már csak este őrzik a legények. Általában besorozott fiúk vesznek részt az őrzésben. Vezetőjük katonaviselt legény. Szentimrén váltás közben nagyon hangosan mozognak, s a többi csíki faluhoz viszonyítva is jóval gyorsabban, fürgébben cserélik ki az öröket. Az őrségben való részvétellel nagy megtiszteltetésnek számít. A falu szeme rajta van a fiúkon.

Meg szokták tekinteni, hogy áll a legényeken a székely harisnya, s hogy egyszerre, ügyesen mozognak-e. Olyan fokozott figyelem, „lelki nyomás” alatt állnak a legények, hogy többször megtörtént, hogy el-ájultak szolgálat közben.

3.

Áttekintve az erdélyi és a partiumi adatokat, következtetéseinket is megfogalmazhatjuk. Terepkutatásaink alapján elmondhatjuk, hogy a szentsír állítása elterjedt egész Erdélyben a katolikus közösségekben. A batizi előfordulása azt jelzi, hogy a második világháború előtti időszakban élhetett szélesebb körben is az erdélyi görög katolikuság körében.

A szentsírt legtöbb vidéken nagypénteken vallásos asszonyok díszítik fel. Több faluban a pap, az egyháztanácsosok vagy a harangozó feladatkörébe tartozik. A szentsírok állítása még a legnehezebb 1945-öt követő évtizedekben sem szűnt meg.

A mély vallásosságra, közösségi hitéletre támaszkodó erdélyi gyülekezetekben nagypénteken elmaradhatatlannak tartották Jézus sírjának feldíszítését. Az 1989-et megelőző időszakban a szentsír állításának burkolt nemzeti identitást kifejező szerepe is volt. Környékét rendszerint piros-fehér-zöld színű virágokkal ékesítették.

A szentsírok sorában a legarchaikusabb formának tartjuk a *koporsós* változatokat, vagyis amikor reális koporsóba helyeztek el egy-egy Jézus-corpust. Ilyen példákkal találkoztunk a partiumi Kaplonyban, a háromszéki Csernátonban és a csíksomlyói Salvator kápolnában.

A barlangszerű szentsírok a legtöbb erdélyi templomban valamelyik, legtöbbször a bal oldali, mellékoltár asztala alatt kaptak elhelyezést. Rendszerint gipszből vagy fából készült alkotások ezek. Újabbán már cementből is öntenek, készítenek szentsírt, s utána olajfestékkel kiszínezik. Ezek a változatok nagyon naturalisztikusak. Valószínűleg, hogy az erdélyi falvakban látható variánsok az utóbbi száz évben készültek. A legújabbak már a giccs határát súrolják, nagyon silány alkotások.

Találtunk pár egyszerűbb formát is. Például Csíkrákoson csak egy textíliára festett kép jelképezte. Más falvakban pedig csak a mellékoltárok elé kihelyezett feszület vagy corpus szimbolizálja. Polgáriasultabb közösségekben egyszerűen csak az oltáriszentség kiétele jelzi.

Említettük, hogy a szentsírok környékét gondosan elrendezik. Ez falvanként és vidékekként eltérő lehet. Legtöbbször fehér leplekkel borítják be a mellékoltárok környékét. Vannak olyan települések is, ahol ezt már felváltotta a fekete gyász, például Csíkszentimrén.

A szentsírok környékét textíliákkal, varrottásokkal, festékesekkel díszítik, s nagy összegekbe kerülő virágokkal ékesítik fel környéküket. Pár helyen zöld gabonahajtásokat is láthattunk a virágcserepek szomszédságában. A textíliák és díszítő növények kiválasztásában a legtöbb faluban arra törekedtek, hogy a magyar nemzeti színeket állítsák össze.

Pár templomban már nem csak gyertyákkal világítják meg a sírok környékét, hanem színes lámpafüzérékkel is.

A külsőségek kihangsúlyozottsága mellett is arra figyelhettünk fel, hogy az erdélyi, főleg a székelyföldi (azon belül a gyergyói és csíki) falvakban, hogy Jézust nagypénteken és nagyszombaton reális halottnak tekintik. Saját halottjuknak érzik, akit meg kell látogatni, virrasztani, imádkozni kell mellette. Őszinte és mély vallásosságra utalt minden faluban a sír melletti imádkozás, ájtatosság, corpus megcsókolása. Ennek az interiorizált érzelmi vonatkozásnak, elemeknek tükrözője a nagypénteki és nagyszombati gyászos viselet. Gyergyói és csíki falvakban az asszonyok gyászos öltözéket viselnek. A meglátogatott sírhoz ajándékot (tojást vagy pénzt) helyeznek el. Legtöbb csíki és gyergyói faluban térden csúszva közelítik meg Jézus testét. Nem csak nappal, délután látogatják meg a szentsírt, hanem este, sőt több faluban éjszaka is folyamatosan virrasztanak mellette, mint egy reális halottnál szokásos. Csíki falvakban olyan jelképeket is láthattunk, melyek a fiatalon, házasság előtt elhunytak esetében jelennek meg. Ilyen a templom előtti zöld fenyőág, de fehér papírdíszekkel ellátva.

Háromszéken, Kolozsváron azt is tapasztaltuk, hogy a katolikus templomokba reformátusok is be-betérnek meglátogatni Jézus sírját.

Molnár István gyűjtése szerint Zsákodon és Székelykálon az idősebb unitáriusok többen részt vesznek a látványos katolikus szertartásokon, különösen a nagypénteken berendezett „üres sír” megtekintésére mennek el nagyobb számban.³⁴

Leghagyományőrzőbb csíki és gyergyói falvakban fennmaradt a szentsírőrzés szokása is. Ahogy már mutattuk, ez a szokáselem valószínűleg a középkori, nagyhéten bemutatott passiójátékoknak lehetett szerves része. A „katonás” székely falvakban vonzódtak ehhez a szokáselemhez és napjainkig megtartották. Legtöbb faluban besorozott vagy katonaviselt legények őrzik Jézus jelképes sírját. Előre begyakorolt, összetett mozgásokat végeznek.

Kezükben lándzsát, kardot, buzogányt tartanak. A jól sikerült őrzés a legények számára megbecsülést szerzett, éppen ezért a falu figyelme ilyenkor fokozottabban a legények felé fordult. Véleményünk szerint a szokásnak legényavató jellege is van. Legtöbb csíki faluban büszkén is vállalják a „katonás” feladatot, mely nagy lelki élménnyel jár. Az

1989-et követő években több helyen nemzeti jelképek megjelenését is láttuk. Sapkájukon vagy fegyverükön nemzeti színeinket tartalmazó szalagok voltak.

A legtöbb csiki faluban az örök voltaképpen a szentsír római katonáit testesítik meg. Egészen a feltámadásig ők „pogányok”, s csak utána változnak vissza keresztényekké. Legtöbb helyen csak a húsvétvasárnapján sorra kerülő szentmisén áldozhatnak.

Habár a szentsírörzés iránt még reális lelki igény él, a csiki falvakban is jelét észleltük annak, hogy fokozatosan kopik, elfakul az az élmény, amit jelent a benne való részvétel. Ezt különösen azokban a helységekből észleltük, ahol a lelkészek nem viszonyulnak pozitívan a szokáshoz, csak éppen megtűrik a katolikus vallásosságnak ezt az elnépiesedett reliktumelemét.

Jegyzetek

1. Bálint Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd. Bp., 1973.*, Mihályfi Ákos: *A nyilvános istentisztelet. Bp., 1933.*, Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek — népi színhátság. Bp., 1979.*
2. Magyari Márta: *Über den Brauch, ein Heiligengrab zu Errichten. Ethnographica et Folkloristica Carpathica Tom. 7—8. Debrecen 1992. 159—168.*, U.ő.: *Húsvéti szokások a nyírácsádi görög katolikusok körében. In: Néprajzi Tanulmányok. prof.Ujváry Zoltán tiszteletére. Debrecen, 1992. 141—159.*; U.ő.: *A szentsírállítás szokása. In: Történeti és néprajzi tanulmányok (szerk. Ujváry Zoltán). Debrecen, 1994. 289—292).*
3. Bálint S. 1973.258.
4. Bálint S. 1973.258.
5. Magyari 1992.159—160.
6. Magyari 1992.168.
7. Mihályfi 1933.148.
8. Magyari 1992.161.
9. Magyari 1992.161.
10. Mihályfi 1933.148.
11. Dömötör T. 1979.102.
12. Magyari 1992.162.
13. Dömötör T. 1979.102.
14. Bálint S. 1973.258.
15. Bálint S. 1973.259.
16. Bálint S. 1973.259.
17. Bálint S. 1973.259.
18. Bálint S. 1973.259.
19. Magyari 1992.162—163.
20. Bálint S. 1973.259.
21. Szabó László: *Ünnepre való készülődés a Tiszazugban. In: Néprajzi Tanulmányok. Szolnok 1989. 145-159.*
22. Szabó L. 1981.145—159.
23. Molnás József: *Egy esztendő Csanádpalotán. 1943.E.A. 3233.25.1.*
24. Barna Gábor: *Ünnepi szokások és hiedelmek Csépan. In: Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből. Szerk. Barna Gábor, Eger—Szolnok 1982—382.*
25. Magyari 1992.146—147.
26. Bálint Sándor: *A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1978—79.2.sz.263.1.*
27. Niedermüller Péter: *Kalendáris szokások a Zemplén-hegyvidék falvaiban. In: Néprajzi tanulmányok a Zemplén-hegyvidékről. Szerk. Sabadfalvy József. Miskolc, 1981.207—236.*
28. Orsi Zoltán szíves szóbeli közlése.
29. Burján István szíves szóbeli közlése.
30. Lackovits Emőke: *Naptár. Jeles napok s a hozzájuk kapcsolódó szokások az egyházi évben a Bakonyban és a Balaton felvidéken. Veszprém, 1991.*
31. Jávoli József szíves szóbeli közlése.
32. Jávoli József szíves szóbeli közlése.
33. Bálint S. 1973.288.
34. Molnár István: *Tavaszi ünnepkör az erdélyi unitáriusoknál. In: Vallási Néprajz 6. Debrecen, 1994.119—120.*

Képek jegyzéke

1. Garamszentbenedeki Úrkoporsó, 1480 körül, az Esztergomi Keresztény Múzeumban.
2. Csíksomlyó, 1992. Salvator kápolna (fotó Pozsony Ferenc).
3. Csíksomlyó, 1994. A Salvator képolnában elhelyezett Úrkoporsó a pünkösdi búcsú alkalmával (fotó Mohay Tamás).
4. Csíksomlyó, 1993. Remetelakban keresztben függő Jézus-corpus (fotó Fosztó László).
5. Csíksomlyó, 1993. Remetelakban keresztben függő Jézus-corpus (fotó Fosztó László).
6. Csíkszentdomokos, 1988. A mellékoltár alatt berendezett szentsír (fotó Pozsony Ferenc).
7. Csíkszentdomokos, 1989. A szentsírt őrző katona (fotó Pozsony Ferenc).
8. Csíkszentdomokos, 1989. A szentsírőrzés és látogatása (fotó Pozsony Ferenc).
9. Csíkszentdomokos, 1992. Az őrség váltása (fotó Pozsony Ferenc).
10. Csíkszentdomokos, 1993. Legények a templom előtt (fotó Pozsony Ferenc).
11. Csíkszentdomokos, 1992. A feltámadási kömenetben használt lámpák (fotó Pozsony Ferenc).
12. Csíkszentdomokos, 1993. A szenteléshez előkészített víz (fotó Pozsony Ferenc).
13. Csíkszentdomokos, 1993. A legények szétosztják a szenteltvizet (fotó Pozsony Ferenc).
14. Csíkszenttamás, 1992. A szentsír őrzése (fotó Pozsony Ferenc).
15. Csíkszenttamás, 1993. Szentsírőrző katona (fotó Pozsony Ferenc).
16. Csíkkarcfalva, 1993. Fiatalon elhunyt legénynek, katonának állított fenyő a templom bejárata, kapuja előtt (fotó Pozsony Ferenc).
17. Csíkrákos, 1993. Húsvéti fenyő egy út menti kereszt mellett (fotó Pozsony Ferenc).
18. Csíkrákos, 1993. A templom bejárata (fotó Pozsony Ferenc).
19. Csíkrákos, 1993. A szentsírt őrző fiúk (fotó Pozsony Ferenc).
20. Csíkszentkirály, 1993. Indul a váltás (fotó Pozsony Ferenc).
21. Csíkszentkirály, 1993. A szentsír őrzői (fotó Pozsony Ferenc).
22. Csíkszentkirály, 1993. A pihenő legényeket a lelkész nem engedi be az imaterembe (fotó Pozsony Ferenc).
23. Csíkszentimre, 1993. Nagypénteken este a szentséget kiteszik az oltárra (fotó Pozsony Ferenc).
24. Csíkszentimre, 1993. A keresztet is lebontják fehér, gyászos kendőkkel (fotó Pozsony Ferenc).
25. Csíkszentimre, 1993. A sekrestyében már fekete gyászos kendő kerül a keresztre (fotó Pozsony Ferenc).
26. Csíkszentimre, 1993. Mikor nagypénteken a harangok elmennek Rómába, a szentsírőrző legények kerepelnek a toronyban (Pozsony Ferenc).
27. Csíkszentimre, 1993. A mellékoltár előtti bádogra készített festett szentsírt őrző „római katona” (fotó Pozsony Ferenc).
28. Gyergyótekerőpatak, 1993. A szentsír őrzőinek váltása, elől a felvezetővel (fotó Pozsony Ferenc).
29. Gyergyótekerőpatak, 1993. Térdhajtás váltás közben (fotó Pozsony Ferenc).
30. Gyergyótekerőpatak, 1993. A szentsír őrzői (fotó Pozsony Ferenc).
31. Gyergyótekerőpatak, 1993. A fából készült buzogány és alabárdok a templom bejáratánál (fotó Pozsony Ferenc).
32. Gyergyóalfalu, 1992. A szentsírt őrző tűzoltóegylet.
33. Mikháza, 1993. A ferences kolostor templom (fotó Borbély Éva).
34. Mikháza, 1933. A szentsír (fotó Borbély Éva).
35. Mikháza, 1933. Jézus sírja (fotó Borbély Éva).

1

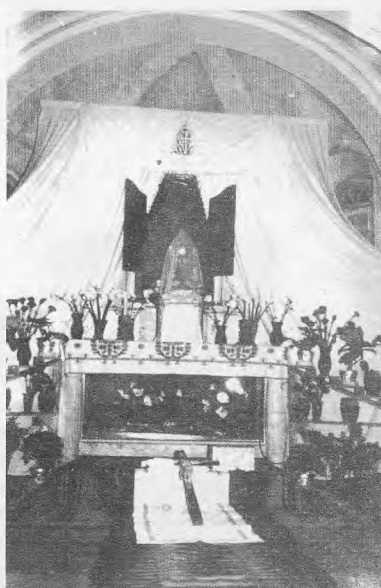
3

2

5

6

7

8

9

10

JÁNOS
TÁRS

11

12

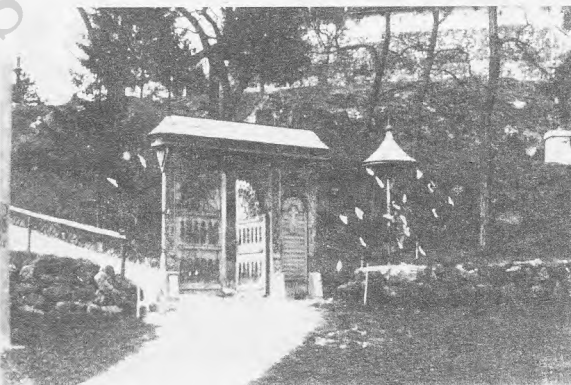
13

14

15

16

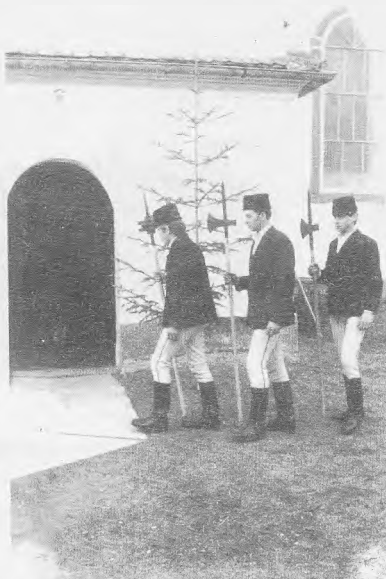
17

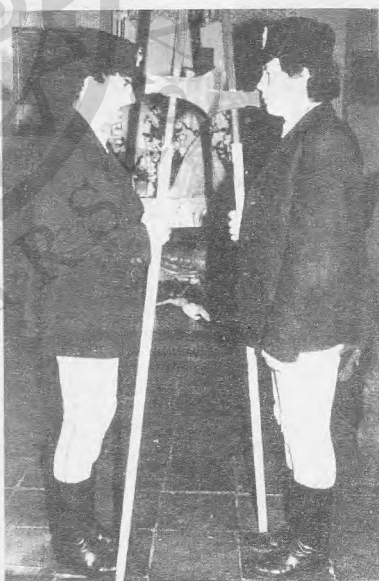
18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

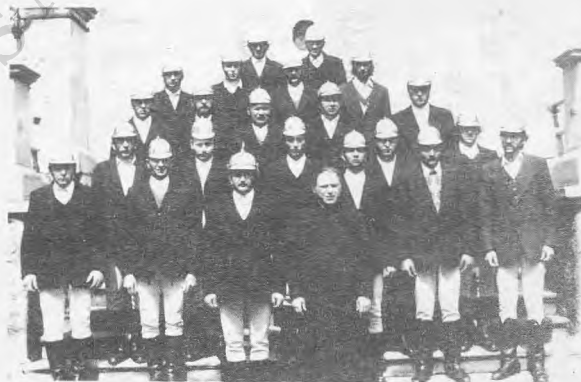

31

33

32

34

35